

İSLAM DÜŞÜNCE ATLASI

Nakib el-Attas

Malezyalı mutasavvıf, İslam-bilim düşüncesinin önde gelen temsilcilerinden

Hayatı

Çağdaş İslâm düşüncesinin önemli temsilcilerinden el-Attas, Endonezya'nın Java adasında Cakarta'nın güneyinde bulunan Bogor kasabasında 1931 yılında dünyaya gelir. Burada geleneksel İslâmî ilimler eğitimiyle birlikte, ilköğrenimini de tamamlayan el-Attas, ailesinin Johor Bahru vilayetine yerleşmesiyle birlikte çağdaş sosyal ve fen bilimler ile tanışır. Bahru'da genel eğitimini tamamladıktan sonra, yaklaşık üç yıl boyunca (1952-1955) orduda subaylık yapar ve bu süre zarfında görevinde göstermiş olduğu üstün başarılar nedeniyle Malay Kraliyeti tarafından Kurmay eğitimi almak üzere İngiltere'deki Sandhurst Kraliyet Askeri Akademisine gönderilir (1952-55). Ancak el-Attas, orduda bilimsel çalışmalarını devam ettiremeyeceği gerçeğinden hareketle Kralın özel müsaadesini alarak yükseköğrenim düzeyinde İslâmî ilimler tahsil etmek üzere Singapur'daki Malaya Üniversitesi'ne geçer (1957-9). Bunu müteakiben Yüksek Lisansını Kanada'da McGill Üniversitesi'nde (Montreal, 1962) doktorasını ise İngiltere'de Londra Üniversitesi'nde (1965), İslâm felsefesi, kelim ve tasavvuf alanlarında yapar. Doktora eğitiminin ardından ülkesine dönen el-Attas, kurucularından olduğu National University of Malaysia'da Malay Dili ve Edebiyatı Enstitüsünü kurar (1973). Öte yandan el-Attas, Kuala Lumpur'da, dünyanın farklı bölgelerinden öğrencilerin lisansüstü öğrenim göreceği bir bilim merkezi olan "Uluslararası İslâm Düşüncesi ve Medeniyeti Enstitüsünü"nü (*International Institute of Islamic Thought and Civilization-ISTAC*) kurar (1987) ve emekli oluncaya kadar da (2002) burada akademik çalışmalarını sürdürür. Burada dikkate değer hususlardan biri; Enstitü'nün binalarını, iç tasarımından, dersliklerinde kullanılan masa ve sıralara, sandalyelere ve şehircilik planına uygun olarak inşa edilmesine kadar kendi mimari anlayışına göre bizzat el-Attas'ın çizmiş

olmasıdır. Halen hayata olan el-Attas, yirmiden fazla kitap telif etmiş ve onlarca makalesi bilimsel dergilerde yayınlanmış olup, İngilizce olarak yazdığı eserlerin birçoğu da Malayca ve Arapça başta olmak üzere Türkçe, Farsça, Urduca, Fransızca, Almanca, Rusça, Japonca, Korece, Boşnakça ve Hintçe gibi dillere çevrilmiştir.

Öğretisi

el-Attas çalışmalarında epistemolojiden ontolojiye, edebten te'dibe, fizikten (bilimden) metafiziğe (tasavvufa) kadar birçok konuda görüşlerini beyan etmekte ve bu görüşlerini birbiriyle bütünlüklü ve tamamlayıcı olabilecek şekilde serdetmektedir. Öte yandan el-Attas'ın, Malay dünyasında İslâm, Malay dili ve edebiyatı gibi birçok mahalli mesele ve konular hakkında da teliflerde bulunarak bir bakıma yerelliğe vurgu yaptığı görülmektedir. Genel olarak çalışmalarında benimsediği yöntem ise beşer nutkunun ürettiği (farz-ı kifaye) bilgilerin, ontolojik cihetinin tesis edilmesi bakımından, evvelinde (nereden) ve sonrasında (nereye) İslâm metafiziğine (farz-ı ayn) bağlanmasıdır. Bununla birlikte el-Attas'ın çalışmalarını özgün kılan temel saik, bizce ana hatlarıyla geleneksel İslâm felsefesini ve düşüncesini zaman ve mekânın ihtiyaçlarını karşılayabilecek şekilde ve sorunlarını ilgilendirecek düzeyde yorumlama çabasında olmasıdır.

İslâm Metafiziği ve Bilim Felsefesi

İslam metafiziği, el-Attas'ın bilgi, bilim ve eğitim kuramı başta olmak üzere bütün çalışmalarının nirengi noktası oluşturmaktadır. el-Attas'ın bilim felsefesinin epistemik iskeletinde, çağdaş bilim paradigmasının epistemolojik kaynaklarını oluşturan seküler akıl ile mantıksal ve felsefi deneyciliğin aksine, güvenilir duyular, akl-ı selim, sezgi ve doğru haber bulunur. Bu dört bilgi kaynağı, el-Attas'ın bilim felsefesinde birbiriyle uyumlu bir biçimde ele alınır ve insanın benliğinden(özünden) hareketle idrak edilen evrendeki kozmik hukuk ile bilginin Allah'tan geldiği olgusuna işaret edilerek söz konusu bilgi kaynakları için metafizik bir çerçeve inşa edilir. Dolayısıyla onun bilim nazariyesi, tevhidî bilgi geleneği üzerine kurulu ve tasavvuf düşüncesine göre tasarlanmış metafiziksel bir yapı içerisinde vücut bulmaktadır. Öyle ki bu yapı, insan aklının ve ruhunun te'dibini gaye edinen bilimsel hakikatin sistematik ve anlamlı bir çerçevesini sunmaktadır. el-Attas'ın bilim felsefesinin anlam zeminini teşkil eden ve diğer disiplinlerin de koordinatlarını belirleyen İslam metafiziği (tasavvuf) ile kastedilen şey psikoloji, ontoloji ve varlık hiyerarşisini anlatan kozmolojik doktrinlerin de dahil olduğu İslam felsefesinin temel

konularındır. Böylece el-Attas İslam metafiziğiyle, kelimcilerden hükemaya kadar, özellikle de sufilerin dahil olduğu ekollere ait fikirlerin, bazen çağın beklentilerini de dikkate alarak, bir terkiğini gerçekleştirir. el-Attas İslam metafiziğine ilişkin ileri sürdüğü argümanlardan (bilginin birliği, varlığın var oluş düzeyleri) hareketle “doğru bilginin” mümkün olduğunu ve bu bilgi türünün tüm insanî faziletlere epistemolojik arka plan oluşturması gerektiğini vurgulayarak, bu düşünceyi bir inanç meselesi hükmünde görmektedir.

Eğitim Felsefesi

el-Attas'ın eğitim felsefesinin teorik sacayaklarını *te'dîb*, *edeb* ve bu iki kavramın anlamlı birlikteliğiyle hasıl olan adalet kavramı oluştururken, pratik yönünü ise İslamî Üniversite Projesi teşkil etmektedir. el-Attas'ın genel felsefesi ile de bir uyum içinde olan *te'dîb* kavramı, kevnî düzendeki nesnelere ve vakaların kozmik çerçevede insan idrakine sunulması ve bu idrakte birlikte yüce bir kudretin kozmik düzendeki işlevinin bilinmesi ve içselleştirilmesini ihtiva etmektedir. *Te'dîb* kavramıyla ontolojik ilişki içinde olan *edeb* kavramı ile de insanın maddî ve manevî bütün yönlerinin kuşatıldığı gündeme getirilmekte ve bu yönüyle *edeb* el-Attas'ın eğitim felsefesinin kendine münhasır, en sarîh ve köklü kavramları arasında yer almaktadır. Bu kavram, mahiyeti ve işlevi itibarıyla insanın eşya ile olan münasebetlerini hikmet penceresi içerisinde gerçekleştirmesi üzerinde doğrudan bir tesir alanına sahiptir. Bu tesir alanı bakımdan *edeb*in, tabiatı aşkın varlık düzleminden ve bireysel-toplumsal sahaya kadar bütün ilmî disiplinlerin dahil olduğu şümüllü bir muhtevası vardır. Bu geniş ilmî disiplinler yelpazesinden çıkarılacak sonuca göre *edeb*in, bilgi ile varlığın hiyerarşik bir düzen içerisinde olduğunun anlaşılmasında ve insanın bu hiyerarşik yapıyla olan ilişkisinin fiziksel, zihinsel ve ruhsal yetenekleriyle doğru orantılı olduğunu bilip idrâk etmesinde birincil bir işlevi söz konusudur. el-Attas'ın sisteminde, bu bilme ve idrak türünün bütüncül bir yaklaşımla evrendeki kozmik nizamın epistemolojik ve ontolojik düzlemdeki tahkîk ve tahlili üzerinden, gayb âlemiyle ilişkili aşkın zeminde temellendirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle el-Attas, evrendeki kozmik nizâmın/hukukun *edeb* ile ilişkisinin tezahürünü adalet terimiyle açıklamaya çalışır. Burada adalet terimi evrenin kozmik nizam bakımından tüm var olanların kendi sistemleri içinde yerli yerinde ve dengede olmasına ve bu denge ve düzeni sağlayan unsurların aşkın bir bağlamının bulunduğu atıftır. Bu zaviyeden bakıldığında *edeb*, *te'dîb* ve adalet üçlüsü, ontolojik ve epistemolojik kuramların teşekkülünde işlevsel etkinliği olan bilimsel bilincin/ruhun temeli hükmündedir.

Öte yandan el-Attas, eğitim felsefesinin önemli bir pratiğini oluşturan İslamî Üniversites Projesiyle İslâm dünyasında Batılılaşma eğilimlerinin başladığı dönemden bugüne üniversite düzeyinde en kapsamlı, tutarlı eğitim sistemi ve müfredatı geliştiren ilk mütefekkir olarak kabul edilmektedir (Wan Daud: 2008, 181). el-Attas'ın teorik taslağını geliştirdiği ve IIU (*The International Islamic University*) ile ISTAC'ta kısmî olarak uygulamaya koyduğu İslamî Üniversites Projesinin dört temel sacayağından söz edilebilir: i) İslamî eğitim anlayışının tekrardan canlandırılması, ii) İslâm bilgi geleneğinin özgünlüğünün ortaya çıkarılması, iii) kadim İslamî eğitim ve öğretim geleneğinin mekân bulması ve iv) yükseköğretim sahalarında bir başarı örneğinin sergilenmesi. el-Attas bu maddeleri gerçekleştirmek üzere edeb, te'dib ve adalet gibi kavramlar ve var olandan farklı "yeni bir dil" inşa edilmesi için çabalayarak, "bilginin Batılılaştırılmaktan arındırılması" ve bunun için de uygulanacak ders müfredatları, mimari yapı, ilimlerin sınıflandırılması gibi alanlara yönelir. Burada ders müfredat taslağını ve bunun nazarî temelini oluşturmak için ferdin tabiatının fizikî (tabii bilimler) ve manevî (dinî ilimler) yönünden hareketle bilimleri sınıflandırır. el-Attas'ın İslamî Üniversite Projesinde önemli bir yer tutan bilimler sınıflandırması, esasen disiplinlerin konuların, yöntemlerinin, gayelerinin ve kaynaklarının İslam metafiziğiyle ilişkisinin belirlenmesi bakımından soyuttan somuta doğru sıralanarak epistemolojik ve ontolojik temellendirilmeler üzerine kuruludur. Bu bakımdan el-Attas'ın nihaî hedefi, başlangıçta üniversite düzeyinde ve sonrasında eğitimin diğer katmanlarında, Batı uygarlığının bilgi üzerindeki toplumunun yükseköğretim kurumlarındaki etkisini ve etkinliğini bertaraf etmektir.

İslamîleştirme Projesi

el-Attas'ın İslamîleştirmenin epistemolojik tasarısına ilişkin özgün yaklaşımları ve bunun mekânı kabul edilebilecek ISTAC'ı kurması, küresel ölçekte tanınmasına imkan sağlayan önemli etkenlerdir. Bu yeni epistemolojik tasarı, başta İslam toplumları olmak üzere bütün insanlığın yaşadığı zihnî, epistemolojik, ontolojik ve çevresel krizler gibi meselelere kılavuz olması bakımından önem arz etmektedir. Bu bağlamda İslamîleştirme projesi, her ne kadar İsmail Râcî Fârukî başta olmak üzere S. Hüseyin Nasr gibi çağdaş İslam düşüncesinin önemli bilim insanlarıyla özdeşleşmiş olsa da, öncelik sonralık bakımından bunu ilk ileri süren ve aynı zamanda bu alanın teorisyeni olan kişi el-Attas'tır (1967-68; el-Attas: 1993, 169). Fârukî'nin "bilginin İslamîleştirilmesi" taslağı, daha çok sosyal bilimler sahası üzerine politik bir eğilimi ihtiva ederken Nasr'inki ise "çağdaş bilginin İslamîleştirilmesi" bağlamında inşa edilecek "İslamî

bilimin” müteal arka planı üzerine yoğunlaşmaktadır. el-Attas’ın ise Nasr’a daha yakın durmakla birlikte iki düşünür arasında bir denge konumunda olduğunu ifade etmek mümkündür. el-Attas’ın çağdaş bilginin İslamîleştirilmesi ya da bilginin Batılılaştırılmaktan arındırılması çabası (özgün adıyla İslamîleştirme); esasen aslî bilginin mekanik-seküler faraziye ve nazariyelerle şekillenen çağdaş bilimsel tefekkürden arındırılmasıdır. Bu yönüyle İslamîleştirme, çağdaş bilimsel tefekkür biçiminin başta İslam toplumlarının eğitim kurumlarında olmak üzere, toplumsal ve politik birçok alanda sebep olduğu bilgisel tahribatın izale edilmesini amaçlayan zihinsel bir çabadır. el-Attas bu çabanın aynı zamanda bir zihniyet inşası olarak ele alınmasını ister. Başka bir ifadeyle el-Attas tevhidî dünyagörüşünün bir gereği olarak İslamîleştirmeyi; İslamî tefekkür biçimini, onu sarmalayan büyü ve efsane gibi mitolojik hurafelerden arındırdıktan sonra çağdaş seküler düşüncenin dil, düşünce ve mantık üzerindeki tahakkümünün sonlandırma süreci olarak görür ve bunu “epistemolojik devrim” şeklinde tanımlar. Bu süreç ve devrim boyunca; fizik ve metafizik alanları tanzim eden metafizik bir ilkedен hareketle ulaştığı, yaratıcı kudretin evrendeki göstergesi olarak kozmik hukuk ve tevhidî ilke, onun epistemolojisine dayanak teşkil eder.

Öne Çıkan Eserleri

- *Historical Fact and Fiction*. Kuala Lumpur, Malaysia: UTM Press, 2011.
- *Islam and Secularism*. Kuala Lumpur: ISTAC, 1993.
- *Prolegomena to the Metaphysics of Islam: An Exposition of the Fundamental Elements of the Worldview of Islam*. Kuala Lumpur: ISTAC, 1995.
- *The Concept of Education in Islam: A Framework for an Islamic Philosophy of Education*. Kuala Lumpur: ISTAC, 1991.
- *The Mysticism of Hamzah Fansuri*. Kuala Lumpur: University of Malaya Press, 1970.

Kaynakça ve İleri Okumalar :

- ‘Adi Setia. “Philosophy of Science of Syed Muhammad Naquib al-Attas”. *Islam and Science* I/2 (2003): 165-213.
- Fatimah Abdullah. "An Analysis of the Concept of ‘Islam’ as ‘True Submission’ on the Basis of al-Attas’ Approach". Yayınlanmamış doktora tezi.Kuala Lumpur: ISTAC, 1998.
- Mohd. Zain Abd Rahman. “Postgraduate Research in Islamic Thought and Civilization at the International Institute of Islamic Thought and Civilization (ISTAC), Malaysia”.

Malaysian Journal of Library & Information Science, X/1 (2005): 49-64.

- Sharifah Shifa' al-Attas. *ISTAC Illuminated: A Pictorial Tour of the International Institute of Islamic Thought and Civilization (ISTAC), architectural and interior design, drawings and calligraphy by Syed Muhammad Naquib al-Attas*. Kuala Lumpur: ISTAC, 1998.
- Sıracettin Aslan. *Günümüz Bilim Felsefesi Bağlamında İslâm Bilim Tartışmaları: Syed Muhammad Naquib al-Attas Örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, 2014.
- Syamsuddin Arif. "Preserving the Semantic Structure of Islamic Key Terms and Concepts: Izutsu, al-Attas, and al-Râghib al-Isfahânî". *Islam and Science* V/2 (2007): 107-116.
- Wan Mohd Nor Wan Daud. "Al-Attas'ın Eğitim Felsefesi ve Metodolojisinin Genel Hatları". çev. Yasin Ceylan. *İslâmi Araştırmalar Dergisi* VII/1 (1994): 35-72.
- Wan Mohd Nor Wan Daud. *The Beacon on the crest of a hill: a brief history and philosophy of the International Institute of Islamic Thought and Civilization*. Kuala Lumpur: ISTAC, 1991.
- Wan Mohd Nor Wan Daud. *The Educational Philosophy and Practice of Syed Muhammad Naquib Al-Attas: An Exposition of the Original Concept of Islamization*. Kuala Lumpur: ISTAC, 1998.
- Wan Mohd Nor Wan Daud. "Al-Attas' Concept of Ta'dib As True and Comprehensive Education in Islam". *Teoman Duralı'ya Armağan: Bir Bilim-Felsefe Çağrıcısı*. ed. Cengiz Çakmak. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2008: 180-193.

Kaynak URL : <https://www.islamdusunceatlası.org/detail/person511>

Yazar ve Atıf Bilgisi : Sıracettin Aslan. "Nakib el-Attas". *İslam Düşünce Atlası*. <https://www.islamdusunceatlası.org>

